

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015, 10(175): 46-54

УДК 336.71.078.3

JEL G21, G28

DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/175-10/8>

С. Науменкова, д-р екон. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ,
К. Цицик, наук. співроб.
Академія фінансового управління, Київ

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРУДЕНЦІЙНОГО БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ: ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ

Стаття присвячена дослідженню ефективності пруденційного банківського нагляду. Визначено зміст функціональної та операційної відповідності системи нагляду Базельським принципам. Запропоновано розрахунок інтегрального показника відповідності. Встановлено вплив організаційної будови нагляду на приріст ВВП за групами країн світу. Систематизовано перелік першочергових заходів з підвищення ефективності пруденційної наглядової діяльності для відновлення стійкості банківського сектору України.

Ключові слова: банківська система, пруденційний банківський нагляд, системний ризик, фінансова стійкість, основні принципи ефективного банківського нагляду.

Постановка проблеми. Підвищення ролі та значущості банківського нагляду в забезпеченні стабільного економічного розвитку зумовило посилення уваги до подолання системної нестабільності як на національному, так і на глобальному рівнях. Важливу роль у відновленні стабільності вітчизняної банківської системи відіграє ефективність конкретних дій Національного банку України з розробки та впровадження регуляторних норм, контролю за їх дотриманням та застосуванням відповідних засобів впливу. Гармонізація наглядової банківської практики ґрунтується на дотриманні загальноєвропейських стандартів нагляду, запровадженні макропруденційного нагляду з метою попередження виникнення системних ризиків та підтриманні стійкості банківської системи.

Необхідність стабілізації ситуації у вітчизняному банківському секторі актуалізує питання щодо оцінювання ефективності дій регуляторних органів. Це зумовлює потребу в уточненні критеріїв, конкретизації підходів щодо визначення характеру та масштабу слабких місць системи банківського нагляду та виокремленні першочергових дій Національного банку України, спрямованих на дотримання загальноєвропейських принципів наглядової діяльності, вдосконалення інституційної структури та посилення функціональної дієвості наглядових процедур на основі концентрації наглядових ресурсів на сферах підвищеного ризику, що передбачено Базельськими угодами та іншими нормативно-правовими актами Європейського союзу з питань регулювання фінансового сектору.

Особливого значення набувають питання вдосконалення інструментарію пруденційного ризик-орієнтованого банківського нагляду, забезпечення переходу від оцінки конкретних ризиків діяльності банків до комплексних оцінок якості управління ризиками на рівні банківської системи загалом, а також визначення чинників, які впливають на ефективність розподілу та використання наглядових ресурсів в процесі реалізації заходів, спрямованих на відновлення стійкості банківського сектору України та імплементації найкращого зарубіжного досвіду з банківського нагляду у вітчизняну практику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання макропруденційного банківського нагляду висвітлено у офіційних документах Групи двадцяти [1], Групи тридцяти [2], Міжнародного валютного фонду [3, 4], Базельського комітету з питань банківського нагляду [5 – 9], Національного банку України [10]. Організаційні засади наглядової діяльності та вплив моделі нагляду на стійкість фінансового сектору відображено в роботах науковців: М. Арнона [4], Н. Дингера [11]. Теоретичні засади макропруденційного банківського нагляду знайшли відображення у працях Дж. Осинського, К. Сеала, Д. Хукдуїна [12], А. Крилової та В. Міщенко [13], С. Міщенко [14]. Теоретичні аспекти ефективності банківсь-

кого нагляду українськими науковцями раніше не досліджувалися, а прикладні питання цієї, зазвичай, розглядаються в аспекті ефективності реалізації макропруденційної політики з посиленням уваги до інструментів моніторингу ризиків [2 – 4; 11; 12]. Теоретичний розвиток даної проблеми в українських реаліях відображено в окремих публікаціях на цю тему [15].

Необхідність підтримки фінансової стабільності актуалізує питання щодо уточнення змісту, основних критеріїв і формування набору макропруденційних інструментів відповідно до рекомендацій Групи двадцяти (G20) [1], Групи тридцяти (G30) [2], Міжнародного валютного фонду (МВФ) [3], Базельського комітету з питань банківського нагляду [5-7]. Водночас рекомендації науковців і експертів щодо механізму наглядових процедур в економічно розвинутих країнах [2, 4, 11, 12], не повною мірою можуть бути використані в Україні, оскільки для її фінансової системи характерна висока уразливість до ризиків та нелінійність макроекономічних процесів, що потребує розроблення та запровадження гнучкої та адаптивної макропруденційної політики [14, 16].

Метою статті є обґрунтування методичних підходів для якісної оцінки ефективності пруденційного банківського нагляду відповідно до вимог Базельського комітету та міжнародної банківської практики з метою забезпечення транспарентності наглядових процедур та відновлення стійкості банківського сектору України.

Результати. Банківське регулювання та нагляд слід розглядати як впорядковану систему дій уповноваженого органу щодо розробки та впровадження регуляторних норм, контролю за їх дотриманням та застосуванням відповідних засобів впливу. В умовах посилення нестабільності вітчизняної банківської системи актуалізується питання питання щодо ефективності та транспарентності дій Національного банку, а також неупередженого дотримання ним загальноєвропейських принципів нагляду за фінансовими установами.

Основними принципами організації сучасного банківського нагляду є:

- багаторівневість системи нагляду за банками;
- запровадження міжнародних стандартів і кращої практики банківського нагляду;
- постійне вдосконалення нормативного та методичного забезпечення наглядових процесів;
- вдосконалення наукового, матеріально-технічного та кадрового забезпечення;
- посилення публічності та прозорості фінансового стану банків, широке використання механізмів ринкової самодисципліни.

Сукупність конкретних дій уповноваженого органу (регулятора) з перевірки діяльності банківських, фінансових, кредитних установ розрізняється залежно від

об'єкта, предмета, рівня охоплення та місця проведення банківського нагляду та отримала назву *вид банківського нагляду*.

Види банківського нагляду класифікуються за такими ознаками:

- за об'єктами нагляду (окрема установа, сектор в цілому): мікропруденційний; макропруденційний;
- за рівнем охоплення: на індивідуальній основі; на консолідованій основі;

- за місцем проведення: безвізний нагляд; віздне інспектування;

- за предметами нагляду (банківська діяльність за різними видами та етапами): ліцензування, валютний, з обслуговування бюджетних рахунків та ін.

Зауважимо, що саме пруденційний нагляд за діяльністю банків відіграє важливу роль у попередженні виникнення банківських криз. Співставність макро- та мікропруденційного банківського нагляду наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Співставність макропруденційного та мікропруденційного банківського нагляду

Ознаки	Макропруденційний нагляд	Мікропруденційний нагляд
Кінцева мета	Зниження неочікуваних втрат від фінансової нестабільності	Захист інтересів вкладників та кредиторів банків та фінансових установ
Проміжна мета	Підтримка стабільності фінансового сектору загалом	Попередження банкрутства окремих банків
Ризики у банківському секторі	Ендогенні ризики	Екзогенні ризики
Взаємозв'язки та загальні ризики банків	Основоположні фактори	Не враховуються
Пруденційні заходи	Моніторинг системних шоків банківського сектору	Контроль ризиків окремих банків

Джерело: побудовано авторами з використанням [12]

Пруденційний банківський нагляд є важливою складовою реалізації макропруденційної політики, яка спрямована на підвищення стійкості банківського сектору та обмеження системних ризиків, які виникають та поширюються усередині фінансової системи. Основні чинники ефективності пруденційного нагляду в системі

заходів з відновлення стійкості вітчизняного банківського сектору відображено на рис. 1.

Результати аналізу значень окремих показників діяльності банківських установ в Україні характеризують істотне погіршення їх фінансового стану (табл. 2), що потребує негайного проведення комплексу заходів, спрямованих на подолання системних викликів.

Таблиця 2. Значення окремих показників банківських установ в Україні у 2008 – 2015 рр.

Показники	Значення показників станом на 01.01. відповідного року								
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2015 (01.09) ¹
Кількість банків, які мають банківську ліцензію	175	184	182	176	176	176*	180*	163*	126*
з них: з іноземним капіталом	47	53	51	55	53	53	49	51	38
Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	1,3	2,3	9,4	11,2	9,6	8,9	7,7	13,5	18,6
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу (H2), %	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06	18,26	15,60	12,91
Рентабельність активів, %	1,50	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12	-4,07	-6,32
Рентабельність капіталу, %	12,67	8,51	-32,52	-10,19	-5,27	3,03	0,81	-30,46	-61,96

¹ без неплатоспроможних банків

* з них один банк має ліцензію неплатоспроможного банку

Джерело: складено за даними НБУ

Зокрема, упродовж 2014 -2015 рр. відбулося істотне скорочення кількості банків, які мають ліцензію: зі 180 до 126; рентабельність активів і капіталу банків станом на 01.09.2015 р. мали від'ємне значення та дорівнювали, відповідно: -6,32 та - 61,96%; частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів зросла до 18,6%.

Результати пруденційної наглядової діяльності Національного банку України у 2009-2014 рр. свідчать про збільшення кількості планових інспекційних перевірок упродовж 2014 – 2015 рр. зі 119 до 184. Наслідками активного застосування заходів впливу з боку НБУ стало скорочення кількості банків, які мають банківську ліцензію (табл.2), що свідчить про суттєві недоліки у здійсненні нагляду за діяльністю банківських установ упродовж попередніх років та необхідність дотримання вимог щодо транспарентності наглядових процедур.

На наш погляд, ефективність пруденційного ризикорієнтованого банківського нагляду характеризується, насамперед, здатністю ефективно реалізувати Національним банком України наглядових функцій, спрямова-

них на ідентифікацію системних ризиків у банківському секторі та обмеження поширення системної ураженості на реальний сектор економіки.

На наш погляд, до основних чинників ефективності нагляду за фінансовим сектором, можна віднести такі:

1. Відповідність базовим принципам фінансового регулювання та нагляду згідно вимог Базельського комітету та міжнародних нормоутворюючих установ.

2. Адекватність використовуваних інструментів для здійснення циклу нагляду на макро- та мікрорівнях.

3. Наявність структури органів з відповідними мандатами для запровадження циклу нагляду на безперервній основі.

Відповідність базовим принципам фінансового регулювання та нагляду є найважливішою передумовою забезпечення ефективного нагляду за банківськими установами. Базельські принципи встановлюють рівень дійсної наглядової практики, яка застосовується наглядовими органами як еталон (цільовий орієнтир) для оцінки якості їхніх систем нагляду.

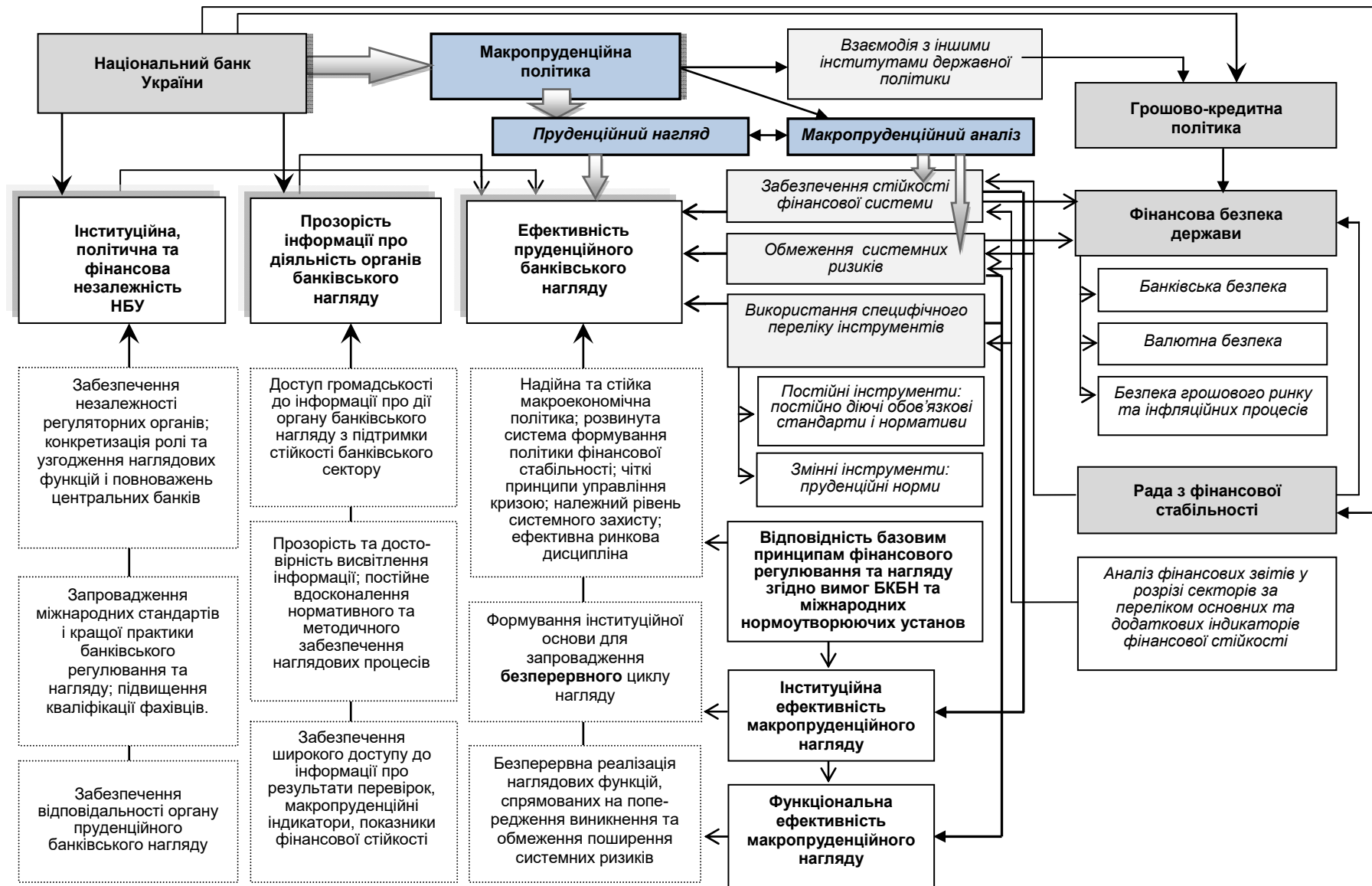

Рис. 1. Основні чинники ефективності пруденційного нагляду в системі заходів з відновлення стійкості вітчизняного банківського сектору

Джерело: побудовано авторами.

Основні принципи ефективного банківського нагляду (Базельські принципи) є:

- універсальними та прийнятими в усіх країнах світу;
- всеохоплюючими та узгодженими з іншими стандартами (у сфері цінних паперів, страхування, запобігання відмиванню грошей);
- тривалими.

Основні принципи ефективного банківського нагляду створюють фундамент для надійного пруденційного нагляду за банками і банківськими системами та використовуються як орієнтири для оцінки якості наглядових систем, виявлення ланок, які потребують вдосконалення, та визначення заходів, спрямованих на досягнення базового рівня надійної наглядової практики. Вперше Основні принципи ефективного банківського нагляду опубліковані Базельським комітетом у 1997 році. Перегляд Основних Базельських принципів було здійснено Базельським комітетом в 2006 та у 2012 роках [5]. Остання редакція цього документа спрямована на забезпечення максимальної безперервності і співставності з попередніми версіями. У 1999 році Базельським комітетом було видано Методологічні роз'яснення до Основних принципів, у яких визначено критерії відповідності.

В процесі останнього перегляду Основних принципів ефективного банківського нагляду у 2012 році

Методологія оцінки була поєднана з Основними принципами в одному документі, що підкреслює їхню взаємозалежність, а також той факт, що вони застосовуються в поєднанні. В процесі роботи над оновленою версією (2012 р.) усунуто численні суттєві недоліки в управлінні ризиками та інші слабкі місця, виявлені впродовж минулої кризи; враховано основні тенденції та зміни, які сформувалися в останні роки, а саме:

- важливість застосування макропідходу для забезпечення підтримки у виявленні та аналізі системних ризиків, а також застосуванні попереджувальних заходів;
- потреба у більшій інтенсивності та ресурсах для ефективного нагляду за системно важливими банками;
- зосередження уваги на ефективному управлінні кризовими явищами, санаційних та ліквідаційних заходах, спрямованих на зниження імовірності дефолту банку.

Зміни, що знайшли відображення в оновленій редакції Основних Базельських принципів (2012 р.), спрямовані на:

- досягнення балансу між підвищенням вимог до надійного нагляду та збереженням гнучкості Основних принципів і їхньої прийнятності для застосування в усіх країнах світу;

- пристосування основних принципів та критеріїв оцінки до великого спектру різних банківських систем.

Запроваджуючи Основні принципи, наглядові органи повинні враховувати роль банківського сектору в підтримці та сприянні продуктивній діяльності реальної економіки. В результаті останнього перегляду кількість Основних принципів зросла з 25 до 29. Було введено новий принцип з корпоративного управління (ОП 14), виділено з існуючих принципів декількох нових, присвячених цілям та повноваженням (ОП 1, ОП 2, ОП 3), фінансовій звітності і зовнішньому аудиту (ОП 27) та підвищенню ступеню розкриття інформації і прозорості (ОП 28) [5].

Всі принципи поділяються на дві групи:

перша група (принципи 1-13) – визначає повноваження та обов'язки органів нагляду;

друга група (принципи 14 – 29) – зосереджується на реалізації функцій з пруденційного регулювання та вимогах до банків.

Кожен з принципів постає як стандарт для наглядової практики, дотримання якого підлягає оцінюванню за визначеними критеріями.

Процес оцінювання базується на застосуванні пропорційного підходу.

Пропорційний підхід у надгляді передбачає, що більше часу і ресурсів відводиться більшим за розміром, складнішим за структурою або більш ризиковим банкам. Пропорційний підхід передбачає урахування профілю ризику та системної важливості банків.

Основною метою оцінювання відповідності Основним принципам ефективного банківського нагляду є визначення характеру та масштабу слабких місць системи банківського нагляду. Для розв'язку цього завдання ми пропонуємо методичний підхід, який розроблено з дотриманням діючих нормативних документів Базельського комітету [5, 6]. Послідовність дій з оцінювання відповідності системи банківського нагляду країни Основним Базельським принципам відображено на рис. 2.

Всі критерії поділено на основні та додаткові.

Основні критерії – визначають мінімальні базові вимоги для надійної наглядової практики і є універсальними для всіх країн.

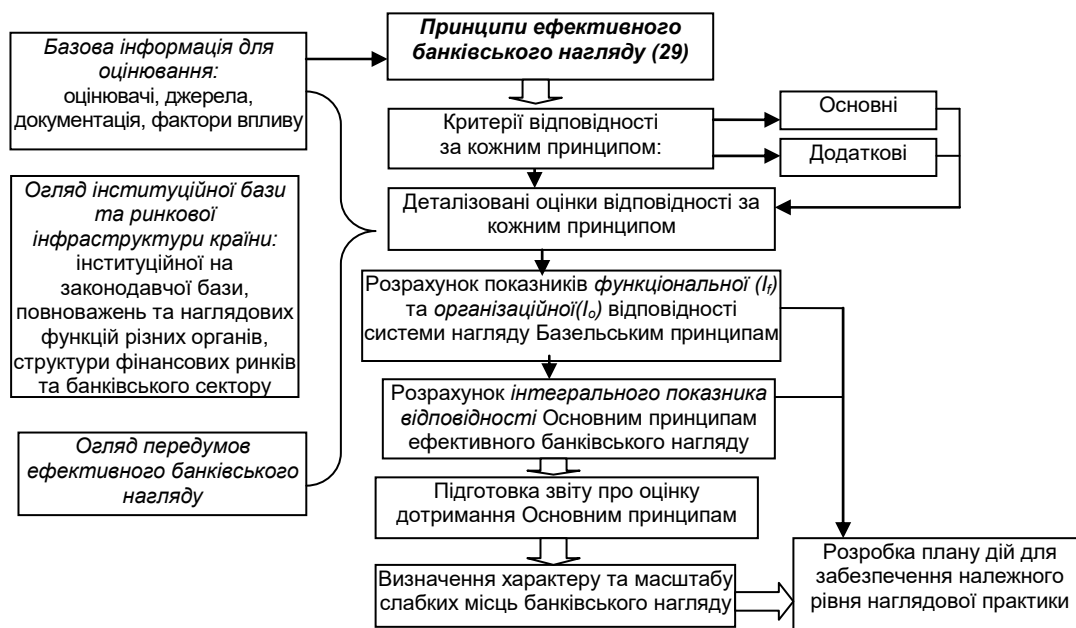

Рисунок 2. Схема оцінювання відповідності системи банківського нагляду країни Базельським принципам

Додаткові критерії – встановлюють вимоги наглядової практики, які виходять за межі поточних базових очікувань, але сприятимуть надійності банківського нагляду. В останній (2012 р.) редакції Основних Базельсь-

ких принципів було введено 39 нових критеріїв оцінки, з яких 34 – основні і 5 – додаткові критерії.

Перелік та кількість критеріїв для обчислення індексів відповідності Основним принципам наведено в табл. 3.

Таблиця 3. Перелік та кількість критеріїв для обчислення індексу відповідності системи нагляду Основним принципам ефективного банківського нагляду

Принцип банківського нагляду		Кількість критеріїв за відповідним Принципом		Кількість базових критеріїв, використаних для обчислення показника:	
Позначення	Назва	Основних	Додаткових	функціональної відповідності (I_f)	організаційної відповідності (I_o)
1	2	3	4	5	6
ОП 1	Обов'язки, цілі та повноваження	7	-		7
ОП 2	Незалежність, підзвітність, ресурси та правовий захист органів нагляду	9	-		9
ОП 3	Співпраця та спільна робота	3	-		3
ОП 4	Дозволені види діяльності	5	-		5
ОП 5	Критерії ліцензування	11	-		11
ОП 6	Передача істотної власності	6	-		6
ОП 7	Крупні придбання (поглинання)	5	1		5
ОП 8	Наглядовий підхід	8	-		8
ОП 9	Методи та інструменти нагляду	12	1		12
ОП 10	Наглядова звітність	12	-		12
ОП 11	Повноваження органу нагляду щодо застосування санкцій та заходів впливу	7	2		7
ОП 12	Консолідований нагляд	7	1		7
ОП 13	Відносини між органами нагляду країни походження та країни перебування	10	-	-	10
ОП 14	Корпоративне управління	9	1	9	
ОП 15	Процес управління ризиками	14	1	14	
ОП 16	Адекватність капіталу	6	2	6	
ОП 17	Кредитний ризик	8	-	8	
ОП 18	Проблемні активи, відрахування та резерви	12	-	12	
ОП 19	Ризик концентрації та ліміти за операціями, що ставлять під ризик велику частку капіталу	7	1	7	
ОП 20	Операції з пов'язаними сторонами	7	-	7	
ОП 21	Ризик країни та ризик обмеження переказу коштів	6	-	6	
ОП 22	Ринковий ризик	6	-	6	
ОП 23	Ризик зміни відсоткових ставок у банківському портфелі	4	2	4	
ОП 24	Ризик ліквідності	8	1	8	
ОП 25	Операційний ризик	8	1	8	
ОП 26	Внутрішній контроль та аудит	5	-	5	
ОП 27	Фінансова звітність та зовнішній аудит	9	1	9	
ОП 28	Розкриття інформації та прозорість	5	1	5	
ОП 29	Зловживання фінансовими послугами	12	-	12	
	Усього критеріїв:	288	16		
	з них, використаних для обчислення індексів:				
	– функціональної відповідності (I_f)			126	
	– організаційної відповідності (I_o)				102

Джерело: побудовано авторами.

Для оцінки відповідності системи нагляду Базельським принципам за кожним з критеріїв використовується шкала з такою деталізацією: "відповідає", "переважно відповідає", "суттєво не відповідає" та "не відповідає" (табл. 4).

Таблиця 5. Деталізовані оцінки відповідності Основним принципам

Відповідність Основним принципам	Зміст
Відповідає	Задовольняються усі основні критерії, які застосовуються до країни, без будь-яких суттєвих недоліків
Переважно відповідає	Спостерігаються лише незначні недоліки, які не викликають занепокоєння щодо здатності та намірів досягнути повної відповідності Принципу протягом визначеного періоду часу
Суттєво не відповідає	Існують серйозні недоліки і є докази, що нагляд не був ефективним, а практичне впровадження – слабким; або недоліки є достатньо серйозними, щоб викликати сумніви щодо здатності установи досягнути відповідності
Не відповідає	Не було предметного впровадження Принципу, існує невідповідність декільком основним критеріям, або нагляд є очевидно неефективним

Джерело: складено авторами з урахуванням вимог [5].

Для уточнення напрямів концентрації наглядових ресурсів для усунення слабких місць нагляду нами вве-

дено поняття "функціональна та операційна відповідність системи нагляду".

Функціональна відповідність характеризується повнотою дотримання органами пруденційного банківського нагляду Основних принципів в процесі реалізації функцій, спрямованих на мінімізацію банківських ризиків, на основі запровадження безперервного циклу нагляду (ОП14 – ОП29).

Операційна відповідність визначається наявністю органів нагляду, мандат яких передбачає повноту реалізації повноважень та обов'язків, визначених Основними принципами (ОП 1 – ОП13).

Враховуючи, що оцінювання відповідності Базельським принципам визначається за 4 стандартними позиціями, то можна скористатися розрахунком дифузного індексу для визначення *функціональної* (I_f) та *організаційної* (I_o) відповідності системи нагляду Базельським принципам, який розраховується за формулою:

$$I = [(N_{t2} + 0,5 \times N_{t1} - 0,5 \times N_{s1} - N_{s2}) / (N_{t2} + N_{t1} + N_{s1} + N_{s2})] \times 100\% \quad (1)$$

де: I – індекс відповідності основним принципам (стандартам) банківського нагляду; N_{t2} – кількість критеріїв, які *відповідають* Основним принципам банківського нагляду; N_{t1} – кількість критеріїв, які *переважно відповідають* Основним принципам; N_{s1} – кількість критеріїв, які *суттєво не відповідають* Основним принципам; N_{s2} – кількість критеріїв, які *не відповідають* Основним принципам банківського нагляду.

Слід зазначити, що дифузний індекс ("diffusion index") використовується у практиці центральних банків, таких як ЄЦБ, Банк Англії, Банк Росії при обстеженні умов банківського кредитування. Детальне висвітлення методичних підходів до застосування цього інструменту та можливості запровадження зарубіжного досвіду у вітчизняну наглядову практику розглядалося в окремій публікації на цю тему [18].

Значення індексів для визначення відповідності системи нагляду Основним принципам міститься у таблиці 5.

Таблиця 5. Значення індексів для визначення відповідності системи нагляду Основним принципам

Відповідність Основним Базельським принципам	Для розвинутих країн		Для країн з нестійкими економіками	
	(I_f)	(I_o)	(I_f)	(I_o)
Відповідає	≥ 0,90 до 1,0	≥ 0,95 до 1,0	≥ 0,95 до 1,0	≥ 0,95 до 1,0
Переважаючо відповідає	> 0,80 до 0,90	> 0,85 до 0,95	> 0,90 до 0,95	> 0,90 до 0,95
Суттєво не відповідає	> 0,70 до 0,80	> 0,80 до 0,85	> 0,85 до 0,90	> 0,85 до 0,90
Не відповідає	≤ 0,70	≤ 0,80	≤ 0,85	≤ 0,85

Джерело: побудовано авторами.

Слід зауважити, що верхня та нижня межа значень індексів відповідності для розвинутих країн та країн з нестійкими економіками відрізняються, що обумовлено наступним:

1. В країнах з нестійкими економіками вимоги щодо дотримання стандартів нагляду посилено, що зумовлює більшу ретельне дотримання Основних принципів за якомога більшою кількістю критеріїв;

2. В країнах з розвинутими економіками значення меж значень для індексу (I_f) є нижчою, ніж для країн з нестійкими економіками. Це зумовлено тим, що переважна кількість банків дотримуються вимог Базеля II, III, які спрямовують органи нагляду на оцінювання достатності капіталу з позиції індивідуального підходу до банку з урахуванням специфіки ризиків. Принциповим моментом Нової Угоди Базельських вимог є надання банкам більше самостійності в оцінюванні ризиків. Внутрішні системи оцінювання ризиковості активів у конкретному банку, зазвичай, більш точні, ніж система, що спирається на узагальнений підхід наглядових органів. Разом з тим, зменшення надмірного регулювання вимагає посилення самоорганізації та самоконтролю в банках. Їх реалізація може бути результативною лише за умови високого рівня дисципліни банківських установ. З іншого боку, застосування додаткових критеріїв щодо дотримання Основних принципів дозволяє враховувати вимоги наглядової практики, які виходять за межі поточних базових очікувань.

Результати оцінювання з застосуванням запропонованої методики знаходять відображення у Звіті про оцінку дотримання Основних принципів, який складається із семи частин:

1. Загальна частина, в якій викладена базова інформація та інформація про застосовувану методологію. Розділ містить роз'яснення стосовно критеріїв оцінювання: основних та додаткових; інформацію про оцінювачів та їхню приналежність до установ; джерела, використані для оцінки, відповідні закони, регуляторні документи та правила, іншу документацію; органи влади, які

виступали стороною під час проведення оцінки; фактори, які перешкоджали або спрощували процес оцінки.

2. Огляд інституційної бази та ринкової інфраструктури країни. У цьому розділі має міститись огляд наглядового середовища фінансового сектору разом зі стислим описом інституційної та законодавчої бази, повноважень та наглядових функцій різних органів. Крім того, міститься загальний опис структури фінансових ринків та банківського сектору (кількість банків, співвідношення сукупних активів та ВВП, загальний огляд банківської стабільності, адекватності капіталу, левериджу, якості активів, ліквідності, прибутковості та профілю ризику сектору, а також інформація про структуру власності, наявність конгломератів чи нерегульованих афілійованих осіб тощо).

3. Огляд передумов ефективного банківського нагляду. У розділі мають бути викладені передумови ефективного банківського нагляду, згідно з їхнім визначенням в Основних принципах банківського нагляду Базельського комітету.

4. Деталізовані оцінки відповідно до кожного Принципу.

5. Таблиця дотримання принципів, в якій міститься резюме результатів оцінки.

6. Рекомендований план дій.

7. Відповідь наглядового органу.

На ефективність нагляду впливає наявність структури органів з відповідними мандатами для запровадження циклу нагляду на безперервній основі. Організаційні особливості систем нагляду в різних країнах світу свідчать про те, що їх формування відбувалося відповідно до економічних, історичних та правових особливостей фінансової системи країни, під впливом яких формується певна організаційна модель нагляду (секторальна; за завданнями; модель єдиного нагляду) з відповідними повноваженнями органів щодо підтримки стійкості банківського сектору.

Розподіл повноважень в системі організації пруденційного банківського нагляду в окремих країнах світу наведено в табл. 6.

У докризовий період правила нагляду в ЄС були гармонізовані, проте наглядова практика в кожній країні-члені ЄС залишалась індивідуальною. Крім того, кожна країна залежала від ефективності нагляду в інших країнах; співробітництво наглядових органів у рамках ЄС

мало дещо формальний характер, рішення спільних наглядових органів були рекомендаційними [11 – 13]. Після кризи відбувся перегляд підходів до регулювання та нагляду за фінансовими установами на основі оновлення міжнародних стандартів нагляду [7 – 9].

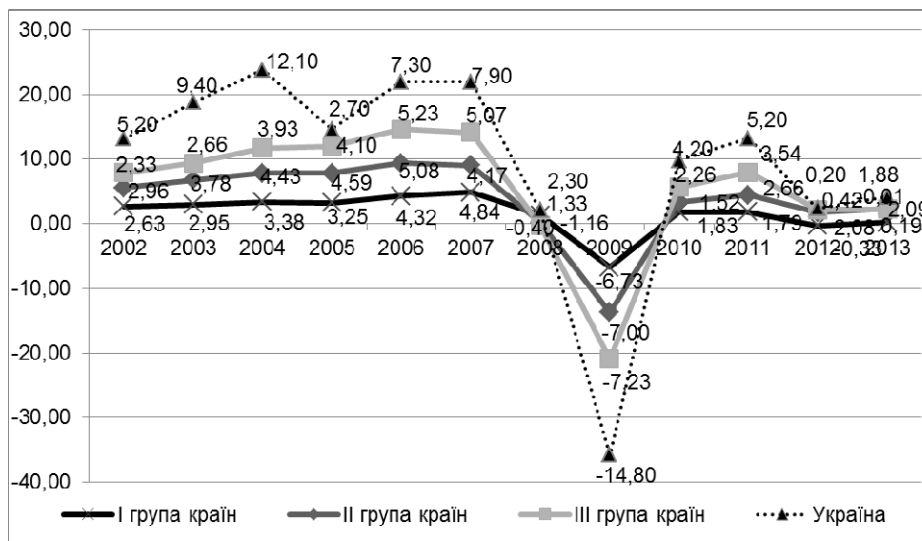
Таблиця 6. Особливості організації системи пруденційного банківського нагляду в країнах світу

Країна	Розподіл повноважень в системі організації пруденційного банківського нагляду	
	Відповідальність за організацію пруденційного банківського нагляду	Реалізація пруденційного банківського нагляду
Бельгія	Центральний банк Королівства Бельгії, Управління фінансовими ринками та послугами	Центральний банк та спеціально створена незалежна установа
Великобританія	Управління пруденційного регулювання у складі Центрального банку Англії	Спеціально створена уповноважена установа, дочірньої організацією центрального банку країни
Іспанія	Департамент пруденційного нагляду Центрального банку Іспанії	Виключно центральний банк
Німеччина	Департамент пруденційного нагляду Центрального банку Німеччини	Виключно центральний банк
Португалія	Департамент пруденційного банківського нагляду Центрального банку Португалії	Виключно центральний банк
Сполучені Штати Америки	Федеральна резервна система, Федеральна корпорація страхування депозитів, Орган управління грошового обігу	Центральний банк (банки федеральної резервної системи) та група уповноважених установ
Фінляндія	Центральний банк Фінляндії, Управління фінансового нагляду	Центральний банк та спеціально створена незалежна установа
Франція	Управління пруденційного нагляду у складі Центрального банку Франції	Спеціально створена уповноважена установа, дочірня організація центрального банку країни

Джерело: складено авторами за інформацією центральних банків зарубіжних країн.

В процесі дослідження нами визначено опосередкований вплив організаційної системи нагляду на приріст ВВП за групами країн світу (рис. 3). Розрахунки здійснено на основі використання даних Світового банку щодо темпів щорічного приросту ВВП за період з 2002 по 2013 роки з метою визначення чутливості до еконо-

мічних шоків та здатності забезпечення фінансової стійкості банківської системи. Для здійснення аналізу сформовано вибірку даних дванадцяти країн та здійснено їх поділ на три групи залежно від моделі організації банківського нагляду:

Рис. 3. Річний приріст ВВП за групами країн світу залежно від закріплення за центральним банком функцій пруденційного нагляду у 2002-2013 рр.

Джерело: побудовано на основі даних Світового банку [18].

Примітка: I група країн – функція пруденційного банківського нагляду делегована центральному банку; II група країн – функція пруденційного банківського нагляду делегована спеціально створеній уповноваженій установі за безпосередньої участі центрального банку та міністерства фінансів; III група країн – функція пруденційного банківського нагляду розподілена між центральним банком та спеціалізованими незалежними органами пруденційного нагляду.

I група країн – функція пруденційного банківського нагляду делегована центральному банку (Іспанія, Литва, Німеччина, Португалія);

II група країн – функція пруденційного банківського нагляду делегована спеціально створеній уповноваже-

ній установі за безпосередньої участі центрального банку та міністерства фінансів (Великобританія, Латвія, США, Франція);

III група країн – функція пруденційного банківського нагляду розподілена між центральним банком та спеці-

алізованими незалежними органами пруденційного нагляду (Бельгія, Естонія, Нідерланди, Фінляндія).

Отримані дані свідчать про те, що ефективний розподіл та використання наглядових ресурсів досягається, по-перше, за умов запровадження міжнародних стандартів банківського нагляду; по-друге, концентрації наглядових функцій центральним банком країни, що забезпечує необхідну оперативність та регуляторну гнучкість в процесі розв'язання проблемних питань щодо розподілу повноважень та контролю за ситуацією у банківському секторі. Разом з тим є підстави для роздумів з приводу того, що посилення наглядових процедур та "регуляторна централізація" можуть спричинити уповільнення темпів економічного зростання.

В контексті реформування та організаційної трансформації НБУ макропруденційному банківському нагляду відведено провідну роль в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи на основі ідентифікації та обмеження впливу системних ризиків фінансового

сектору, а превентивний нагляд за ризиками окремих банків, усвою чергу, віднесено до компетенції мікропруденційного нагляду НБУ. Передбачено удосконалення організації системи банківського регулювання та нагляду у межах функціонально-орієнтованої структури на основі диференціації рівнів регулювання, починаючи від локального (регулювання в межах окремого банку) до національного (регулювання на рівні центрального банку) та наднаціонального рівнів. Реформування та організаційна трансформація пруденційного банківського нагляду в Україні відповідно до Стратегії сталого розвитку "Україна – 2020" та Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року визначає необхідність подальшої модифікації процедур нагляду через реінжиніринг наглядової діяльності, уникнення дублювання функцій, централізацію системи прийняття рішень, підвищення рівня автоматизації процесів, що забезпечує зниження витрат на виконання наглядової діяльності (табл. 7).

Таблиця 7. Перелік заходів з реформування організаційної структури НБУ в контексті Стратегії України – 2020 та Стратегії розвитку банківської системи – 2020

Номер етапу	Назва етапу	Період реалізації	Зміст етапу та перелік заходів
I	Підготовчий	04.2014 – 08.2014	1. Проведено аналіз існуючої структури, функцій, процесів НБУ, аналіз структур ЦБ світу; 2. Затверджено цільову структуру першого рівня підпорядкування Голові /заступникам Голови; 3. Введено поняття адміністративного та функціонального підпорядкування і управління; 4. Структурні підрозділи ТУ НБУ Національного банку України функціонально підпорядковані відповідним структурним підрозділам на рівні Центрального апарату, опрацьовані кінцеві пропозиції по змінах до організаційних структур підрозділів Центрального апарату.
II	Реорганізація Центрального апарату НБУ	09.2014 – 03.2015	1. Концентрація основних функцій на рівні ЦА заради більш ефективного виконання НБУ наглядових та регуляторних цілей. 2. Призначення на посади керівників підрозділів в новій структурі, затвердження кінцевих штатних розписів, переведення працівників до нової структури, передавання функцій від попередньої до нової структури. Переважна більшість підрозділів пройнуть другий етап протягом грудня 2014 року – лютого 2015 року. Структурні підрозділи, організаційні зміни та зміни чисельності в яких пов'язані з технологічними змінами, проходять другий етап згідно до визначеного календарного плану, який формується їх керівниками.
III	Реорганізація територіальних управлінь НБУ	01.2015 – 08.2015	1. Створення 4 центрів управління на регіональному рівні; 2. Кожен з 4 нових макрорегіонів відповідатиме за декілька областей. Заплановано створення чотирьох регіонів: східний, центральний, західний та південний. Більшість функцій управління планується зосередити в центрах цих регіонів (Дніпропетровськ, Київ, Львів, Одеса відповідно). Заплановано зменшення чисельності персоналу, який виконує не ключові та супроводжуючі функції, з одночасним посиленням основних ключових функцій Національного банку в регіонах. Наразі створено Робочу групу з реорганізації ТУ, до складу якої увійшли керівники територіальних управлінь, керівники підрозділів ЦА, які мають функціонально підпорядковані функції на рівні територіальних управлінь. Функції касової підтримки та інкасації залишаться на рівні теперішніх ТУ.
IV	Реорганізація неключових функцій НБУ	02.2015 – 12.2015	Функції, які не пов'язані з виконанням НБУ поставлених завдань або непритаманні центральним банкам, повинні бути переформатовані за рахунок аутсорсингу функцій, закриття або передачі іншим відомствам.
V	Реорганізація структурних підрозділів та одиниць НБУ	09.2015 – 06.2016	Потребує оптимізації

Джерело: складено авторами з використанням [10].

Примітка: ТУ НБУ – територіальне управління Національного банку України; ЦА НБУ – Центральний апарат Національного банку України.

З огляду на це мандат органів банківського нагляду, відповідальних за забезпечення фінансової стійкості банківської системи через управління ризиками банківських установ на макрорівні потребує уточнення. Це зумовлено необхідністю більш суворого контролю за дотриманням норм пруденційного банківського нагляду, застосуванням сучасних технологій ризик-менеджменту через цілеспрямоване впровадження сучасних інструментів управління і страхування ризиків.

Проведене дослідження дає можливість зробити наступні висновки.

Функціонування банківського сектору України в умовах фінансової нестабільності актуалізує важливість питань забезпечення ефективності регуляторних дій, спрямованих на зниження ураженості банківського сектору до системних ризиків, які базуються на застосуванні сучасних стандартів нагляду, орієнтованих на концентрацію наглядових ресурсів на сферах підвищеного ризику, що передбачено Базельськими угодами та іншими нормативно-правовими актами Європейського союзу з питань регулювання фінансового сектору.

Основними чинниками ефективності банківського нагляду є: відповідність Основним принципам згідно вимог Базельського комітету та інших міжнародних нормоутворюючих установ; наявність структури органів з відповідними мандатами; адекватність використовуваних інструментів для здійснення циклу нагляду на макро- та мікрорівнях.

Для країн з нестійкими економіками, які переходять до запровадження міжнародних стандартів нагляду, запропоновано здійснювати більш точне оцінювання ефективності наглядових процедур, для чого розроблено методичний підхід для визначення дотримання регулятором принципів ефективного банківського нагляду Базельського комітету на основі розрахунку індексів функціональної та операційної відповідності. В процесі дослідження з'ясовано, що посилення наглядових процедур та концентрація регуляторних повноважень можуть вплинути на уповільнення темпів економічного зростання. Посилення ефективності виконання НБУ наглядових та регуляторних цілей потребують уточнення повноважень органів нагляду у межах функціонально-орієнтованої структури та диференціації рівнів регулювання.

Список використаних джерел

1. Macroprudential Policy Tools and Frameworks. Progress Report to G20. – 2011. – 20 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/othp17.pdf>.
2. Enhancing Financial Stability and Resilience: Macroprudential Policy, Tools and Systems for the Future. Working Group on Macroprudential Policy. Special report. Group of Thirty. – Washington, 2010. – 86 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.group30.org/images/PDF/Macroprudential_Report_Final.pdf.
3. Key Aspects of Macroprudential Policy. – IMF, 2013. – 61 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/061013B.pdf>.
4. Arnone M. Architectures of supervisory authorities and banking supervision: Designing financial supervision institutions: Independence, accountability and governance / M. Arnone, A. Gambini // International Monetary Fund. – Washington: Edward Elgar Pub., 2007. – P. 262-308. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp11261.pdf>.
5. Core Principles for Effective Banking Supervision. Bank for International Settlements. 2012. 79 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>.
6. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standard. A Revised Framework. Updated November 2005: Basel

Committee on Banking Supervision, 2005. – 272 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs118.pdf>.

7. Basel III: A Global Regulatory Framework for More Resilient Banks and Banking Systems. December 2010 (rev June 2011): Basel Committee on Banking Supervision, 2010. – 68p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf>.

8. Global Systemically Important Banks: Updated Assessment Methodology and the Higher Loss Absorbency Requirement. July 2013: Basel Committee on Banking Supervision, 2013. – 20 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs255.pdf>.

9. Basel III: The Liquidity Coverage Ratio and Liquidity Risk Monitoring Tools. January 2013: Basel Committee on Banking Supervision, 2013. – 75 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs238.pdf>.

10. Comprehensive Program of Ukraine Financial Sector Development Until 2020. Approved Nbu Board Resolution №391 dated June 18, 2015 http://reforms.in.ua/sites/default/files/upload/docs/strategy2020_18062015-eng_june_2015_1.pdf.

11. Dincer N. Who should supervise? The structure of bank supervision and the performance of the financial system / N. Dincer, B. Eichengreen // National Bureau of Economic Research: Working paper. – Cambridge, 2011. – № 17401. – 14 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.3386/w17401>

12. Osiński J. Macroprudential and Microprudential Policies: Toward Cohabitation / J. Osiński, K. Seal, L. Hoogduin. IMF Staff Discussion Note. IMF. 2013. – 28 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dsf.nl/wp-content/uploads/2014/10/DSF-Policy-Paper-No-37-Macroprudential-and-Microprudential-Policies-Toward-Cohabitation.pdf>.

13. Мищенко В.І. Методологічні засади запровадження макропруденційного регулювання та нагляду / В. Мищенко, А. Крилова // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 3 (181). – С. 12–15.

14. Мищенко С. Новые тенденции в монетарной политике и регулировании финансовых систем / С. Мищенко // Финансы и кредит. – 2010. – №40 (424). – С.23-29.

15. Науменкова С.В. Макропруденційний банківський нагляд та умови забезпечення його ефективності / С.В. Науменкова, К.Ю. Цицик // Економіка розвитку (Economics of Development). – 2014. – №4 (72). – С.65-72. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/ee144_72/e144nau.pdf.

16. Naumenkova S. Transition to Inflation Targeting in Ukraine: New Tools for Monetary Policy / S. Naumenkova, O. Maluyko, S. Mishchenko // Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics. – 2015. – № 1(166). – С. 31-39. DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/166-1/3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/articles/2015/166/3.pdf>.

17. Науменкова С.В. Обстеження збалансованості попиту та пропозиції на кредитному ринку: досвід центральних банків / С.В. Науменкова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – №10(163). – С.51 – 57. – Режим доступу: <http://bulletin-econom.univ.kiev.ua/articles/2014/163/10.pdf>.

18. GDP Growth, (annual %) [Електронний ресурс] // The World Bank : [сайт]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG/countries?locations=WB>

Надійшла до редколегії 05.10.15

С. Науменкова, д-р экон. наук, проф.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина,

К. Цыцык, науч. сотр.

Академия финансового управления, Киев, Украина

К ВОПРОСУ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ В УСЛОВИЯХ МСФО

В статье исследуются, на основе критического анализа, составные процесса нормативно-правового регулирования и обеспечения бухгалтерского учета и финансовой отчетности в условиях их стандартизации и гармонизации и актуальные направления его совершенствования.

Ключевые слова: бухгалтерский учет, нормативно-правовое обеспечение, регулирование, МСФО, бухгалтерская наука и образованность, институциональность учета, методология учета.

S. Naumenkova, Doctor of Sciences (Economics), Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine,

K. Tsytsyk, Researcher

State Educational Scientific Institution "Academy of Financial Management", Kyiv, Ukraine

THE EFFECTIVENESS OF PRUDENTIAL BANKING SUPERVISION: PECULIARITIES OF METHODOLOGICAL APPROACHES

In the article the theoretical fundamentals of the prudential banking supervision effectiveness and substantiation of approaches to calculation of the integral indicator of supervisory system compliance with the Basel Committee Core Principles were investigated. The "functional effectiveness" and "institutional effectiveness" concepts of supervisory activity were suggested. The authors have defined the influence of supervisory organizing structure on GDP growth by groups of countries in the world. The list of priority measures focused on increase of the effectiveness of prudential supervisory activity was systematized to restore sustainability of the national banking sector.

Keywords: banking system, prudential banking supervision, systemic risk, financial sustainability, Core Principles for Effective Banking Supervision.